

Esa Itkonen (Aviisi, huhtikuu 2003)

‘KIELI ON VOIMAVARA ...’

70-luvun puolivälin tienoilla moni kielitieteilijä joutui kovan paikan eteen. Yhtäältä kielitiede alkoi formalisoitua yhä suuremmissa määrässä; eikä ole mikään salaisuus, että kielitieteilijöillä ei yleensä ole matikkapäätä. Toisaalta kielitypologian nousun myötä ruvettiin vaatimaan, että kutakin yksittäistä kieltä olisi tutkittava maailman kaikkien kielten muodostamasta viitekehystä käsin. Mutta tämä edellyttää ainakin jonkinasteista perehtymistä uusiin ja ‘eksoottisiin’ kieliin, ja kielitieteilijöiltä yleensä puuttuu myös kielipää, ainakin siinä mielessä että he eivät osaa tai viitsi opetella uusia kieliä. Mitä tässä kiperässä tilanteessa siis piti tehdä?

Pelastavaksi enkeliksi ilmaantui Harvey Sacks -niminen henkilö. Hän oli sosiologi, joka ei tiennyt kielitieteestä mitään ja joka osasi vain yhtä kieltä, nimittäin äidinkieltään englantia. Hän sai päähänsä ruveta tutkimaan puhelinkeskusteluja. Mahtaisikohan niistä löytyä mitään kiinnostavaa? Sacks itse ja muutamat muut antoivat — varsin kiistanalaisesti — tähän kysymykseen myönteisen vastauksen. Näin sai alkunsa ‘keskustelunanalyysi’ (‘conversation analysis’ eli CA). Naapurikseen ja yhteistyökumppanikseen se on hankkinut ‘diskurssianalyysin’ eri versioineen ja sosiaalitieteelliseksi yläkäsitteekseen ‘laadullisen tutkimuksen’. Hienoa CA:ssa oli siis se, että — Sacksin tarjoaman esimerkin mukaisesti — se teki kertaheitolla sekä kielitieteellisen koulutuksen että vieraiden kielten opiskelun tarpeettomaksi.

Suomeen CA rantautui 80-luvun puolivälin jälkeen, ja Suomen Akatemian ylenpalttisen rahoituksen turvin se alkoi pian hankkia kannatusta. Vuonna 1997 Auli Hakulinen tiivisti CA:n 70- ja 80-lukujen saavutukset seuraavasti: “Olennaista on oivallus, että keskustelu ei ole kaaos... Puhetta voi selvimin jaksottaa sen mukaan, miten puhujat vaihtuvat.” Ja seuraavan vuosikymmenen aikana saavutettiin Hakulisen mukaan taas uusi mullistava tutkimustulos: “Sittenmin on käynyt ilmi, että monet institutionaaliset keskustelut eroavat arkikeskustelusta... Esimerkiksi erityyppisten haastattelutilanteiden tai luokkahuonekeskustelun osallistujat ovat orientoituneet siihen epäsymmetriseen tilanteeseen, että yksi osapuoli asettaa kysymyksiä, toinen vastaa niihin.”

Entä miltä CA näyttää käytännössä? Seuraavassa Pertti Alasuutari esittelee parasta löytämänsä esimerkkiä. Aineiston muodostaa seuraava kysymys-vastaus-pari. S: “Hyvää päivää. Olisittekos kiinnostunut tilaamaan Kehityslehden?” — R: “Mä asun kylläkin Los Angelesissa, en ollenkaan näillä kulmilla. Mutta nämä kaverit asuvat täällä, kysypä heiltä.” Ja näin Alasuutari analysoi aineistonsa: “Katkelmassa S:n lausuma ymmärretään kohteliaaksi pyynnöksi, että R ryhtyisi lehden tilaajaksi, vaikka se kirjaimellisesti onkin muotoiltu kysymykseksi, olisiko R **kiinnostunut** tilaamaan lehteä. Samoin R:n vastaus ymmärretään kielteiseksi

vastaukseksi, vaikka hän ei itse asiassa vastaakaan ei.”

Tämä kaikki on tietysti hirvittävän banaalia. Siihen voidaan reagoida joko diplomaattisesti tai sitten ei. Diplomaattisen tien valitsi Erkki Lyytikäinen, joka suomalaista CA-tutkimusta arvioidessaan totesi, että koska tutkimustulokset ovat jokaiselle lukijalle jo ennestään tuttuja itsestäänselvyyksiä, niin viisaus varmaan piileekin oivalluksessa, että mitään kielitieteellisiä teorioita ei enää tarvita. Vähemmän diplomaattisen tien valitsi eräs eläkkeellä oleva suomen kielen professori, joka aiheellisesti vertasi CA-tutkimuksia kansakoululaisten kirjoittamiin aineisiin.

Vaikka CA, diskurssianalyysi jne eivät tarjoakaan mitään teoriaa, on aivan odotuksenmukaista, että ne ovat ikään kuin niska- tai selkätuekseen kehittäneet oman pretentiöösän vokabulaarinsa. “Kieli on voimavara, jonka tarjoamien diskursiivisten käytänteiden pohjalta ihmiset dynaamisesti konstruoivat maailmansa interaktionaalisissa neuvotteluissa.” Jos vain muistaa tutkimuksessa sirotella tätä mantraa tai jotain sen varianttia vähintään joka toiselle sivulle, niin maisterin paperit ovat varmuudella taskussa, ja saattaapa professuurikin häämöttää siellä tulevaisuudessa. Vanhempi sosiologipolvi muistaa vielä, miten mainiosti C. Wright Mills aikoinaan parodioi Talcott Parsonsin samantyyppistä pseudotieteellistä terminologiaa.

Tieteen historia on tietysti täynnä muotivirtauksia, jotka ovat tulleet ja menneet. Rasittavaksi CA:n ja/tai diskurssianalyysin tekee sen edustajien “kaiken alleen murskaava innostus” (kuten Eskola & Suoranta ovat osuvasti todenneet). Ehkä tämän messiaanisen uhon takana on ajatus, että elitismien viimeistäkin linnaketta eli tiedettä ollaan nyt demokratisoimassa. Enää ei (kieli)tiedekään ole pelkästään älykköjä vaan aivan tavallisia ihmisiä varten, ja ehkä **vain** heitä varten. Eli ‘linguistics for intellectually challenged persons’, kuten asian englanninkielinen poliittisesti korrekti muotoilu kuuluu.

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston yleisen kielitieteen dosentti ja Turun yliopiston yleisen kielitieteen professori.